

УДК: 330.342: 339.37

ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

Шуміло О.С., к.е.н.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Проведено аналіз існуючих концептуальних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства роздрібною торгівлю. Вказано, що провідними підходами у визначенні рівня економічної безпеки є ресурсно-функціональний, програмно-цільовий, індикаторний, фінансовий та підхід, що базується на теорії економічних ризиків. Виділено спільні риси ресурсно-функціонального та індикаторного підходів до оцінювання рівня економічної безпеки. Зазначені переваги та недоліки кожного із досліджених підходів.

Визначено особливості виокремлених підходів з урахуванням специфіки роздрібною торгівлю. Так, використання ресурсно-функціонального підходу до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства роздрібною торгівлю надає можливість не тільки оцінити рівень економічної безпеки на основі оцінки ступеня використання ресурсів торговельного підприємства за кожною функціональною складовою, а й надати характеристику ефективності використання ресурсного потенціалу торговельного підприємства. Інтегрування показників рівня економічної безпеки під час застосування програмно-цільового підходу надає можливість визначення різних рівнів економічної безпеки підприємства роздрібною торгівлю, що відповідають її певному стану. Під час індикаторного підходу постійного проводиться моніторинг та систематичний збір показників фінансово-господарської діяльності що надає можливість оцінити окремі сфери діяльності підприємства роздрібною торгівлю.

Фінансовий підхід до оцінювання рівня економічної безпеки, де критеріями оцінки виступають прибуток та дохід підприємства, використовують на підприємствах роздрібною торгівлю, що перебувають в передкризовому стані, під час здійснення операцій купівлі-продажу бізнесу, під час визначення платоспроможності підприємства. У результаті застосування підходу, який базується на теорії економічних ризиків, для підприємств роздрібною торгівлю проводиться діагностика небезпек та загроз, розраховуються збитки.

Доведено доцільність використання ресурсно-функціонального підходу під час оцінювання рівня економічної безпеки підприємства роздрібною торгівлю, оскільки він найбільш відповідає авторським концепціям бачення суті економічної безпеки та управління нею.

Ключові слова: оцінювання, підходи, економічна безпека, підприємство, роздрібною торгівлю.

UDC: 330.342: 339.37

**APPROACHES TO ASSESSING A LEVEL
OF ECONOMIC SECURITY OF RETAIL TRADE ENTERPRISES****Shumilo O., PhD. in Economics***Kharkov National University of Construction and Architecture*

The analysis of the current conceptual approaches to assessing a level of economic security of retail trade enterprises has been carried out. It has been highlighted that the leading approaches to determining a level of economic security are: functional resource-based, program-oriented, target-oriented, indicator-based, financial approaches and the approach which is based on the economic risk theory. The common features of the functional resource-based and indicator-based approaches to assessing a level of economic security have been indicated. The author has determined the advantages and disadvantages of each of the examined approaches. The peculiarities of the above-mentioned approaches, taking into account the specificity of retail trading, have been defined. It has been noted that the use of the functional resource-based approach to assessing a level of economic security of a retail trade enterprise enables to perform the following functions: to ensure an assessment of a level of economic security grounded in evaluating the extent of the use of resources belonged to a trading enterprise by each functional component; to characterize efficiency of the use of the resource potential of a trading enterprise. The integration of indicators of the economic security level during the application of the program-targeted approach provides the opportunity to determine the various levels of economic security of retailers, which correspond to its specific state. In the process of applying the indicator-based approach, the monitoring and systematical collection of financial and economic activity indices are carried out constantly. The financial approach to assessing a level of economic security considers profit and revenues of an enterprise as criteria of assessing. This approach is applied at a retail trade enterprise, which faces a crisis, for evaluating its solvency and in the process of conducting transactions of buying and selling a business. As a result of the approach based on the economic risk theory the diagnostics of dangers, hazards and calculation of losses have been elaborated for retail trade enterprises. The advisability of use of the functional resource-based approach in the process of assessing a level of economic security of retail trade enterprises has been proved because it conforms to the author's conceptions of understanding the nature and a process of managing economic security

Keywords: assessment, approaches, economic security, enterprise, retail trade.

Актуальність проблеми. У сучасному економічному середовищі, сповненому значної кількості загроз та невизначених ситуацій, однією із умов стійкого функціонування торговельного підприємства є забезпечення економічної безпеки підприємства. Визначення належного рівня економічної безпеки відбувається шляхом його оцінювання, що у подальшому стає основою формування відповідних управлінських

рішень, адже оцінювання є невід'ємною частиною процесу управління економічною безпекою підприємства роздрібною торгівлі.

На теперішній час не існує єдиного погляду на визначення суті економічної безпеки підприємства роздрібною торгівлі та загальноприйнятого методу оцінювання її рівня. Таким чином, необхідним стає дослідження існуючих наукових підходів до оцінювання рівня економічної безпеки та розроблення методики оцінювання з урахуванням сучасних тенденцій розвитку торговельних підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми оцінювання економічної безпеки підприємств вирішували багато науковців. Значний внесок, щодо розробок теоретичних та методичних основ оцінювання економічної безпеки належить таким вітчизняним та зарубіжним вченим як Бендиков А.О., Бойкевич О.Р., Близнюк М.А., Геєць В.М., Картечева О.С., Кизим М.О., Клебанова Т.З., Козаченко Г.В., Погорелов Ю.С. та інші. Але до цього часу ще не розроблено єдиного загального наукового підходу до оцінювання економічної безпеки підприємства з урахуванням галузевих особливостей, зокрема торговельної галузі. Виникає нагальна потреба в адаптації існуючих підходів до оцінювання рівня економічної безпеки для підприємств роздрібною торгівлі.

Метою даної статі є науково-обґрунтований вибір підходу до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства роздрібною торгівлі. Для досягнення мети дослідження вирішено такі завдання: здійснено теоретичний аналіз існуючих підходів до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, визначено їх особливості та можливості застосування з урахуванням специфіки торговельної галузі, обрано найбільш відповідний для оцінки економічної безпеки підприємств роздрібною торгівлі підхід.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній сфері безпеки функціонування підприємств існує багато концептуальних підходів до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, які різняться між собою методами розрахунків, критеріями безпеки, практичною спрямованістю, рівнем узагальнення та абстрагування.

Підхід до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства розуміється як сукупність однотипних прийомів та способів її вимірювання. Кожен з наявних підходів базується на використанні відповідного інструментарію, кожному з підходів, властиві свої достоїнства і обмеження, але жоден з них не визнаний більш досконалим

порівняно з іншими. Внаслідок абсолютно різної інструментальної бази наявні підходи до оцінювання економічної безпеки підприємства не конкурують між собою. Можна говорити лише про різний ступінь розробленості підходів та їхнього поширення [1].

Вибір того чи іншого підходу до оцінювання залежить від розуміння суті економічної безпеки підприємства.

За результатами проведеного аналізу існуючих напрацювань науковців, виокремлено підходи які можна адаптувати до оцінювання рівня економічної безпеки підприємств роздрібною торгівлі з урахуванням галузевої специфіки. Серед них ресурсно-функціональний, програмно-цільовий, індикаторний, фінансовий, підхід на основі торії економічних ризиків.

Найпоширенішим серед підходів щодо оцінки рівня економічної безпеки підприємства, якого дотримуються найбільша кількість науковців у своїх дослідженнях є *ресурсно-функціональний*.

Відповідно до цього підходу оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями [2, с. 143]. Частіше під час оцінювання розраховуються оціночні показники за функціональними складовими. У подальшому, відповідно до цього підходу, визначається інтегральний показник, що включає оцінки за функціональними складовими підприємства враховуючи їх вагомість.

Оцінювання рівня економічної безпеки підприємства відповідно до ресурсно-функціонального підходу є найбільш всеосяжним, різнобічним та дає змогу врахувати майже всі аспекти діяльності підприємства [3].

Певною мірою оцінювання рівня економічної безпеки відповідно ресурсно-функціонального підходу зумовлено очевидними його перевагами, серед яких слід зазначити наступні: звичний хід оціночних розрахунків, їхня простота, можливість використання для визначення комплексних показників одиничних показників, які є у звітності підприємства, або для розрахунку яких є необхідні дані, можливість вибору показників, або їхнього конструювання, можливість використати будь-скільки показників [1].

Проте існують і недоліки підходу, а саме немає однієї чіткої методики оцінювання у рамках цього підходу. Так, кожен прихильник ресурсно-функціонального підходу пропонує власну концепцію щодо кількості функціональних складових, сутності та аналітичної формули показників [4].

Під час визначення сукупного критерію питома вага кожної функціональної складової визначається експертами, а це свідчить про суб'єктивність результатів оцінювання. Адже умовою експертного оцінювання є стабільність роботи об'єкта, що підлягає оцінці, а умови діяльності підприємств у сучасному просторі змінюються дуже швидко, і висновки експертів про рівень економічної безпеки на підприємстві базуються на динаміці попередніх оцінок. Як недолік можна вважати те, що методика оцінювання економічної безпеки подібна методиці оцінювання ефективності використання ресурсів підприємства.

Значна кількість авторів у науково-економічній літературі, що займаються вирішенням проблеми оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, поряд із ресурсно-функціональним підходом до оцінювання застосовують програмно-цільовий підхід, або комплексний. Синтезуючи ці два підходи можна отримати більш повну оцінку, щодо рівня безпеки, згортаючи комплексні показники за кожною функціональною складовою для визначення інтегрального показника економічної безпеки підприємства.

Суть комплексного підходу полягає у інтегруванні показників рівня економічної безпеки. У рамках цього підходу вибирають показники та визначають відповідні методи їх інтегрування. Цей підхід базується на принципах програмно-цільового управління, коли рішення приймаються на основі використання математичного аналізу, на основі дослідження сформованих математичних моделей, які характеризують економічні процеси підприємства.

Перевагою цього підходу є точність у розрахунках, але на підприємствах досить складно проводити математичні розрахунки, будувати математичні моделі та на основі них приймати оптимальні управлінські рішення щодо управління рівнем економічної безпеки.

Достатньо відомим серед існуючих підходів до оцінювання економічної безпеки є *індикаторний*. Суть індикаторного підходу полягає в тому, що рівень безпеки визначають на основі порівняння фактичних показників роботи підприємства з індикаторами, якими є кількісні та якісні величини, що характеризують граничні значення різноманітних функціональних показників [5]. За результатами порівняння фактичних показників роботи підприємства з пороговими значеннями – індикаторами, отримують висновки про рівень економічної безпеки підприємства. Якщо має місце відхилення показників – це свідчить про наявність виникнення загроз у сфері економічної безпеки

підприємства. Чим більше відхилення тим нижчим є рівень економічної безпеки підприємства.

Індикаторний підхід найчастіше застосовують на макrorівні (на рівні держави), що розкрито у Концепції економічної безпеки України [6], де відповідно методики оцінювання рівня безпеки формується система індикаторів та розраховується інтегральний показник. Застосування цього підходу на рівні підприємства теж має місце, але інтерпретація його недостатньо розроблена, відсутня сукупність індикаторів, тобто порогових значень показників. Характерною особливістю цього підходу є визначення із достатньою точністю індикаторів, що у свою чергу стає і недоліком. На теперішній час не існує єдиної методичної бази для визначення індикаторів.

Особливим для підприємств роздрібної торгівлі, як динамічної галузі, є постійне коригування величини індикаторів та системи показників оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, що доставляє аналітикам певні незручності.

Проблеми під час застосування індикаторного підходу для оцінювання рівня економічної безпеки підприємства у своїй праці описав Б.А. Райзберг:

- коло індикаторів рівня економічної безпеки підприємства будь-якого рівня не можна встановити однозначно, між різними індикаторами існують причинно-наслідкові зв'язки і взаємозалежності, у зв'язку з чим рівною мірою можуть використовуватись різні сукупності індикаторів;
- граничні величини індикатора рівня економічної безпеки можуть залежати від значень інших індикаторів, у зв'язку з чим необхідно встановлювати індикатори з урахуванням їхнього взаємозв'язку;
- фактично не існує строго відомого, заздалегідь задуманого порогу, під час перетину якого система відразу ж потрапляє у безповоротний кризовий стан. Системі економічної природи властива наявність граничної смуги, критичної зони, в межах якої вірогідність виникнення кризового стану стає відчутно високою. Система здатна перебувати в цій небезпечній зоні без повної втрати стійкості впродовж певного періоду, тривалість якого залежить від наявності резервів і міри живучості системи;

- сукупність одночасно аналізованих індикаторів рівня безпеки можна скоротити, виділяючи з економічної безпеки її окремі види, частини, такі як фінансова, бюджетна, податкова, кредитна безпека і визначаючи групи індикаторів, що відповідають їм [7].

Слід зазначити, що недоліком цього підходу також є не врахування галузевих особливостей підприємства під час оцінювання його економічної безпеки, форми власності, структури капіталу, організаційно-технічного рівня.

До переваг індикаторного підходу слід віднести нескладність розрахунків. Індикатори та їх динаміку відносно легко порахувати маючи звітність підприємства. Такий підхід дозволяє визначитись з категоріями: безпечно або небезпечно; критичний, кризовий, передкризовий, нормальний стан економічної безпеки підприємства. Застосовуючи цей метод оцінювання рівня економічної безпеки підприємства з'являється можливість оцінювати окремі сфери діяльності підприємства.

Слід зазначити, що індикаторний підхід має декілька спільних рис із ресурсно-функціональним підходом, а саме використання ретроспективних показників. Під час застосування ретроспективного аналізу вивчають факти й результати за процесами на підприємстві що вже здійснились, використовують традиційні методи, що вимагають від аналітиків більше уваги, ніж вміння передбачати ситуацію. Також немає чіткого розуміння до вирішення відбору оціночних показників, усунення мультиколінеарності, що сприяє умовному оцінюванню рівня економічної безпеки. Під час застосування цих підходів не відбувається врахування людського чинника, природи економічної безпеки і її зв'язка з підприємством та інше. Але ці підходи широко використовуються під час проведення оцінювання рівня економічної безпеки, вони мають потенціал і потребують подальшого розвитку.

Менш поширений, підхід який можна використовувати під час оцінювання рівня економічної безпеки торговельного підприємства – *фінансовий підхід*. Він передбачає в якості критерію економічної безпеки використовувати наявність прибутку та одержання доходу підприємством.

Головною тезою такого підходу є твердження, що підприємство знаходиться в стані економічної безпеки тоді, коли отриманих ним доходів (прибутку) вистачає для досягнення стану самоокупності та надалі стану самофінансування [8].

Отримання доходу (прибутку) підприємством, може бути передумовою перебування підприємства у економічній безпеці та свідчити про узгодження його інтересів з інтересами інших суб'єктів господарювання.

Головною перевагою цього підходу є простота проведення оцінювання на основі порівняння показників фінансових результатів. Недоліком фінансового підходу є те, що змінюється розуміння суті економічної безпеки, вона ототожнюється із поняттями прибутковості, ефективності, ефективності розвитку. Також, при цьому підході ускладняється визначення рівня економічної безпеки підприємства.

У рамках підходу, що базується на *теорії економічних ризиків* визначають рівень ризику та проводять оцінювання імовірності банкрутства підприємства.

У сучасних умовах господарювання перед підприємствами постає завдання виявляти його економічні ризики з подальшим оцінюванням їх впливу на рівень економічної безпеки. Для проведення оцінювання ризиків на підприємствах проводиться розробка системи оціночних показників. За результатами оцінювання ризиків, визначають шляхи управління їх рівнем з метою забезпечення економічної безпеки підприємства та його стійкого функціонування.

Перевагою підходу, що базується на теорії економічних ризиків є існування можливості визначення рівня ризику, а отже ймовірності небезпеки діяльності підприємства. Але цей підхід дещо вузький, він не враховує інші аспекти забезпечення економічної безпеки підприємства.

Визначення безпеки як ймовірність банкрутства підприємства (тести Альтмана, модель R-рахунку, коефіцієнт Бівера, методика кредитного скорингу та інші) відображає тісний зв'язок між рівнем економічної безпеки та банкрутством – ключовим індикатором безпеки. Але під час цього підходу не враховується всі інші складові економічної безпеки, також не враховуються часові межі стану підприємства перед банкрутством.

У процесі дослідження виокремлених наукових підходів до визначення рівня економічної безпеки підприємства, які можна застосовувати під час оцінювання рівня економічної безпеки підприємств роздрібної торгівлі, доцільно визначити особливості застосування кожного із відібраних підходів із врахуванням специфіки діяльності підприємств рітейлу (табл. 1).

Таблиця 1 - Особливості наукових підходів до визначення рівня економічної безпеки підприємства з врахуванням специфіки діяльності підприємств роздрібної торгівлі

Підхід	Суть підходу	Специфіка для підприємств роздрібної торгівлі
Ресурсно-функціональний	Оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями [2]	Надає можливість не тільки оцінити рівень економічної безпеки на основі оцінки ступеня використання ресурсів торговельного підприємства за кожною функціональною складовою, а й надати характеристику ефективності використання ресурсного потенціалу торговельного підприємства
Програмно-цільовий	Інтегрування показників рівня економічної безпеки	Специфіка полягає у можливості визначення різних рівнів економічної безпеки підприємства роздрібної торгівлі, що відповідають певному її стану.
Індикаторний	Відповідно методики оцінки рівня безпеки формується система індикаторів та розраховується інтегральний показник	Надає можливість оцінити окремі сфери діяльності підприємства роздрібної торгівлі на основі постійного моніторингу та систематичного збору показників фінансово-господарської діяльності
Фінансовий	В якості критерію економічної безпеки використовують наявність прибутку та одержання доходу підприємством	Використовують на підприємствах роздрібної торгівлі, що перебувають в передкризовому стані, при здійсненні операцій купівлі-продажу бізнесу, під час визначення платоспроможності підприємства.
Підхід, що базується на теорії економічних ризиків	Визначається рівень ризику та проводиться оцінювання імовірності банкрутства підприємства	Для підприємства роздрібної торгівлі проводиться діагностика небезпек та загроз, розраховуються збитки.

Розроблено на основі узагальнення [1;2; 4; 8; 10]

Отже, використання ресурсно-функціонального підходу до оцінювання рівня економічної безпеки підприємства роздрібної торгівлі надає можливість не тільки оцінити рівень економічної безпеки на основі оцінки ступеня використання ресурсів торговельного підприємства за кожною функціональною складовою, а й надати характеристику

ефективності використання ресурсного потенціалу торговельного підприємства. Інтегрування показників рівня економічної безпеки під час застосування програмно-цільового підходу надає можливість визначення різних рівнів економічної безпеки підприємства роздрібною торгівлі, що відповідають певному її стану.

Під час індикаторного підходу постійного проводиться моніторинг та систематичний збір показників фінансово-господарської діяльності що надає можливість оцінити окремі сфери діяльності підприємства роздрібною торгівлі. Фінансовий підхід до оцінювання рівня економічної безпеки, де критеріями оцінки виступають прибуток та дохід підприємства, використовують на підприємствах роздрібною торгівлі, що перебувають в передкризовому стані, під час здійснення операцій купівлі-продажу бізнесу, визначення платоспроможності підприємства.

У результаті застосування підходу, що базується на теорії економічних ризиків для підприємств роздрібною торгівлі проводиться діагностика небезпек та загроз, розраховуються збитки.

Враховуючи результати попередніх авторських досліджень, де економічна безпека підприємства роздрібною торгівлі розглядається з позиції системного підходу як функціональна система, «суть якої полягає в організації взаємозв'язаних елементів системи для досягнення корисного пристосувального результату, що спирається на діяльність та мислення людини як головного керівника системи, який здатний набагато швидше прийняти рішення щодо управління системою економічної безпеки підприємства, отримати бажаний результат та впоратися з небезпечними ситуаціями на основі доцільності конкретних дій, а не цілеспрямованості всієї системи» [9], та розробленої авторської концепції управління економічною безпекою як функціональною системою, де головними вимогами управління є цілеспрямованість на адаптацію, пристосовність, утримання у стані динамічної рівноваги, для оцінювання рівня економічної безпеки підприємства роздрібною торгівлі вважаємо доцільним застосування ресурсно-функціонального підходу. Саме в рамках цього підходу можна зробити найбільш повний аналіз економічної безпеки за кожною її складовою та визначити загальний рівень економічної безпеки підприємства. Такий аналіз ототожнюється із аналізом стану його фінансово-господарської діяльності. Рівень економічної безпеки підприємства роздрібною торгівлі за таким підходом можна визначати у динаміці, порівнюючи визначений поточний рівень з такими ж рівнями за декілька періодів, що набуває значення відповідно

авторських концепцій бачення суті економічної безпеки підприємства роздрібною торгівлі та концепції управління.

Висновки. У результаті проведеного аналізу наукових підходів для оцінки економічної безпеки підприємств роздрібною торгівлі обрано найбільш відповідний підхід – ресурсно-функціональний. Також, можна наголосити, що виокремлені автором підходи, які можна адаптувати для оцінювання рівня економічної безпеки підприємства роздрібною торгівлі потребують удосконалення. Акценти потрібно зробити на врахування специфіки галузі торгівлі, що у подальшому сприятиме більш ефективному управлінню економічною безпекою, запобігти появі загроз та забезпечить стійке функціонування торговельного підприємства на ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Г.В. Козаченко, Ю.С. Погорелов Оцінювання економічної безпеки підприємства Аналіз основних підходів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://77.121.11.9/bitstream/Polntntu/Kozachenko_Pogorelov_Pidkhodi.PDF.
2. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: сутність та механізм забезпечення: монографія / В.М. Геєць, М.О. Кизим, Т.З. Клебанова ін.]; за ред. В.М. Геєця. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
3. А.О. Близнюк Аналіз методик оцінювання економічної безпеки підприємств / вченні записки університету «Крок». – 2014. – Вип. 34, С. 240-247
4. Картечева О.С. Аналіз підходів та методів щодо оцінки економічної безпеки промислового підприємства / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: journals.uran.ua
5. Бендиков М.А. Экономическая безопасность промышленного предприятия в условиях кризисного развития / М.А. Бендиков // Менеджмент в России и за рубежом. – 2000. – №2 – С. 17-30.
6. Концепція економічної безпеки України / НАН України; Інститут економіки промисловості. – Донецьк, 2003. – 20 с.
7. Райзберг Б.А. Государственное управление экономическими и социальными процессами : [Учебное пособие] / Б.А. Райзберг. – М.: Финансы. 2010. – 412 с
8. О.Р. Бойкевич Методика оцінки економічної безпеки підприємства. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www2.lvduvs.edu.ua
9. Чорна М.В., Шуміло О.С. Застосування теорії функціональних систем у системоутворенні економічної безпеки підприємств роздрібною торгівлі / Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг : зб. наук. пр. / Харків : ХДУХТ, 2015. – Вип. 1 (21). – С.73-82.
10. Чорна М.В. Концептуальна модель економічної безпеки будівельного підприємства. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>